

מקור הדין וגדריו

הגמרא דנה בניקוי כלי עור ובתוך הדברים עומדת על ההבדל בין עור לאריג שבאריג
עצם ההרטבה היא כיבוס

דאמער רב חיים בר אשי: זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב ושכשיכי
 ליה מסאניה במיא, שכשוך אין, אבל כבוס משפּעף לזו זה על מזל זה כדרך המכסס
 בנדים לוחז הגנל בשתי ידיו ומשפּעף לא!... אי הכי, בגד נמי יתן עליו מיס! בגד -
 שרייתו זהו כיבוסו.

התוספות מקשה ממקורות אחרים שהותרה הרטבת בגדים ומסיק שאיסור ההטבה הוא דווקא בבגד מלוכלך אך בנקי מותר. או לחלופין כשנעשה דרך לכלוך מותר.

ווא"ת דאמר בפרק בתרא דיומא (דף עז:): ההולך להקביל פני רבו או פני אביו או פני מי שגדול הימנו עובר עד צוארו במים ואינו חושש ואמר נמי בפ"ב דביצה (דף יח.) גבי טבילת כלים בשבת נדנה שאין לה בגדים מערמת וטובלת בבגדה ואם תאמר היכי שרי התם ליכנס בבגדיה ונדנה נמי איך טובלת בבגדיה נימא שרייתו זהו כיבוסו?

...וי"ל דדוקא היכא דאיכא טיפת דם או טינוף אמר שרייתו זהו כיבוסו
דבהכי מיירי בפ' דם חטאת

ומצא ר"י מוגה בספר הישר דלא אמר שרייתו זהו כיבוסו בדבר שאינו כ"א לכלוך כמו סיפוג באלונטית וקינוח ידיים במפה והני שהולכין במים עם הבגדים הוי נמי דרך לכלוך ולא דרך נקיון.

מהשו"ע בסימן שלד נראה שאסר אפילו בבגד נקי

טלית שאחזו בה האור...יש אומרים שאין יכול ליתן עליו משקין כדי שייכבה כשיגיע להם מצד איסור כיבוס; ויש אומרים שמותר לעשות כן בשאר משקים, חוץ מן המים, משום כיבוס וקדו"ל שריית הבגד זהו כיבוס; ויש מתירים אפילו במים ס"ל דלא שייך זה אלא במקום שיש טינוף או דם אבל לא בטלית נקו. משנ"ב נט. ודברי סברא שנית נראים:

מהשו"ע בסימן ש' נראה שהאיסור הוא דווקא בגד מלוכלך

מותר ליתן מים ע"ג מנעל לשכשכו; אבל לכבסו, דהיינו שמשפשף צדו זה על זה, אסור. אבל בגד שיש עליו לכולך, אסור אפילו לשכשכו, דזהו כבוסו, אלא מקנחו בסמרשטט בקל ולא בדוחק, פן יסחוט.

הגה: ובגד שאין עליו לכלוך, מותר לתת עליו מים מועטים ולא מרובים, שמא יסחוט (ב"י בשם סמ"ג וסמ"ק וסה"ת והרא"ש פ"ק דיומא). ויש אוסרים בכל ענין (ב"י בשם הטור ס' של"ד וס' ש"ט ותוספות פרק כל תבאי הגהות פ"ב כ"ב).

* שיש עליו לכלוך - הנה מפשטא דלישנא משמע דסובר כדעה הראשונה המובא ברמ"א בדבר שאין בו לכלוך לא אמרין ביה שרייתו זהו כיבוסו וכן ביארו המ"א.^א אולם בספר תו"ש^כ וכן ביאור הגר"א משמע דהמחבר ג"כ ס"ל לנפשיה כדעת היש אוסרין ... והא דנקט יש עליו לכלוך לישנא דמתניתין נקט ומשום סיפא דמקנהו.

והנה לדינא עיין בביאור הגר"א שכתב דהנכון כדעה ראשונה אם אינו מתכוין לכביסה ובא"ר משמע ג"כ שדעת רוב ראשונים כהדעה הראשונה ומ"מ כיון שיש כמה ראשונים שמחמירין בזה וכן הוא דעת הטור בסימן שי"ט ובסימן של"ד לפי מה שביארו הב"י בודא"י יש לחוש ולהחמיר באיסור תורה וכן משמע באלהיו זוטא ועוד אחרונים:

ביאור הלכה (שב ט 'שיש') – להחמיר באיסור תורה

חזו"ע (ג שפג) **ובאור לציון** (לו ד) **התירו לצורך חולה**

בסעיף י' נראה שהרמ"א מקל כר"ת להתיר כשהוא דרך לכלוך

הרווחץ ידיו, טוב לנגבם בכח זו בזו ולהסיר מהם המים כפי יכלתו קודם שיקנחם במפה. משנ"ב: אבל מדינא שרי

הגה: ויש שכתבו דאין לחוש לזה, דלא אמרי' שריית בגד זהו כבוסו כבי האי גוונא. דאין זה רק דרך לכלוד, וכן נוהגין (טור וב"י ואגור).

וכן דעת השו"ע. וטוב להחמיר כשאפשר (מאמ"ר סא כא)

הביה"ל מביא מחלוקת אחרונים האם דרך לכלוך מותרת גם בבגד מלוכלך ונוטה להיתר שכל אחד ההיתרים עומד מצד עצמו

* שאין - אבל כשיש עליו לכלוך אפילו דרך לכלוך כגון לנגב ידים שם אסור לדעה זו כיון שיש עליו לכלוך מכבר כ"כ הפמ"ג^א וכן משמע בעולת תמיד^ד ומ"מ לענ"ד^ז לא בריא הדבר כ"כ די"ל דדרך לכלוך לכו"ע שרי ועיין:

אמנם בבגד שמקפיד עליו ובמים מרובים אסור שמא יסחט
(משנ"ב נא ע"פ שו"ע שא שא מו)

ניקוי בגדים ללא מים – מקורות הדין

בטיט שעל הבגד אסרה הגמ' לשפשף מבחוץ, והסביר רש"י שבשפשף מבחוץ נראה כמלכלן אבל לא שייך ליבון בלי מים

8. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמא עמוד א

אמר רב כהנא: טיט שעל גבי בגדו – מכסכו מכסכו מבפנים ואין מכסכו מבחוץ. לזה מוכחא מילתא לאיתחזוי כמלכלן, ומלכלן ממנא לא הוי, דלח עתה שם מים

הגמרא אסרה ניעור בגד אם הוא חדש, שחור ומקפיד עליו. מהסביר רש"י נראה שאפילו באבק יבש קיים איסור מלבן

9. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמז עמוד א

אמר רב הונא המנער תליתו מן העפר בשבת – חייב חטאת וזהו ליטוה. ולא אמרן אלא א"בחדתי, אבל בעתיקי – לית לן בה. ולא אמרן אלא א"באוכמי, אבל בחיורי וסומקי – לית לן בה. והוא ד"דקפיד עלייהו ללשון עד שיערס.

התוספות מפרשים בשם ר"ח שמדובר בטל שיש בה מים ולכן שייך בו כיבוס אבל בעפר מותר

10. תוספות מסכת שבת דף קמז עמוד א

המנער תליתו – פי' ר"ח (צ"ל ר"ת) מן הטל שעליו דהיינו כיבוס וליבון חייב חטאת וכן משמע דהוי דומיא דכומתא דרב יוסף אבל בניעור מן העפר כדפירש בקונטרס אין נראה שיהא שייך ליבון. (וכן דעת הרא"ש, המגיד משנה בשם הרשב"א, והר"ן, והמרדכי, והראב"ד שהאיסור בטל בלבד)

הרמב"ם מסביר שמדובר בפעולה שעושים בגמר בגד והחיוב הוא משום מכה בפטיש

11. רמב"ם הלכות שבת פרק י הלכה יח

המסתת את האבן כל שהוא חייב משום מכה בפטיש... המנער תלית חדשה שחורה כדי לנאותה ולהסיר הציהוב הלבן הנתלה בה כדרך שהאומנין עושין חייב חטאת, ואם אינו מקפיד מותר.

פסק הלכה בניקוי בגדים ללא מים

לשון השו"ע לאסור רק בניעור מן הטל. והרמ"א חש לסוברים שגם מאבק אסור לנער

12. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שב סעיף א

המנער תלית חדשה כל זמן שלא נתכבסו. ב"י, שחורה, מן הטל שעליה, חייב שהניעור יפה לה כמו כיבוס. והוא שמקפיד עליה שלא ללבוש בלא ניעור. הגה: וכ"ש שאסור לנער בגד שנשר במים או שירדו עליו גשמים ואפילו בצבעונים. משנ"ב. ודוקא בבגד חדש שמקפיד עליו, (כל בו). י"א דאסור לנער בגד מן האבק שעליו, אם מקפיד עליו, וטוב לחוש לדברינו (רש"י וא"ז).

המשנ"ב החמיר בניעור אבק מהבגד מהדין, והתיר רק על ידי נכרי

13. משנה ברורה סימן שב ס"ק ו - ז

(ו) וטוב וכו' – עיין בא"ר שכתב דמדינא יש איסור בזה (לנער בגד מהאבק שעליו) כי הרבה ראשונים סוברים כשיטת רש"י ע"ש ומ"מ נראה דיש לסמוך על דעה ראשונה להקל ע"י א"י ובפרט דאיכא לפעמים משום כבוד הבריות בזה. וטוב לזוהר כשבא שחרית בשבת לבה"מ להניח כובעו ובגדיו במקום שימור כדי שלא יפלו לארץ ויעלו אבק עליהם ויבא לחילול שבת:

וכ"כ בבא"ח (ב ויחי ח)

ילקו"י (שב, ט) מהדין לשו"ע מותר להסיר אבק גם במברשת.

אור לציון (כד, א) מאמ"ר (סא נב) במציאות של כבוד הבריות יכול לעשות בשינוי עם גב היד או מטפחת אך לא לשפשף בחזקה ביד ולא במברשת. חזו"ע (ו' עמ' צה) יש לחוש בבגד שחור וחדש.

בטיט השו"ע אסר גם בשפשף מבחוץ משום גזירה שניאה כמלכלן

14. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שב סעיף ז

טיט שעל בגדו משפשפו מבפנים דלא מוכחא מלתא לאיתחזוי כמלכלן, אבל לא בחוץ דדמי למלכלן ומגררו בצפורן. ויש מפרשים דה"מ לח, אבל יבש אסור דהוי טוחן.

הט"ז מסביר שיסוד האיסור כאן הוא מצד טוחן והוא דווקא כשיש ממשות. אבל כשיש רק מראה לכלוך ולא שייך טוחן מותר להסיר את המראה ומשמע לגמרי

15. ט"ז אורח חיים סימן שב ס"ק ו

(ו) דהוי טוחן. נ"ל דזה דוקא שיש ממשות טיט על הבגד וכשהוא מגרד שם אז נופלי פירורי הטיט זה דומה לטוחן אבל אם אין שם אלא מראה הטיט והוא מגרד שם לבטל המראה אין זה דומה לטוחן ומטעם זה יש היתר למי שחלוק שלו מטונף קצת ואין שם ממשות צואה והוא יבש יוכל לגרד בצפורן ולהסיר המראה כדי שיתפלל בנקיות.

וכ"כ שו"ע הרב (שב יח). והובא בכה"ח (נח) וכן בבא"ח (ב' ויחי טז) בשם יש אומרים. ובחזו"ע (ו' עמ' צה)

המשנ"ב מסביר שיש לחלק ניקוי שמשאיר רושם שרק הוא מותר ביבש לניקוי יסודי שאסור אפילו ביבש

16. שער הציון סימן שב ס"ק מא

(מא) רש"י. ולא דמי למה דמחייבין במנער תלית חדשה מן האבק שעליו לשיטת רש"י, דהתם מצחצח הבגד על ידי זה והוא תיקונו, מה שאין כן כאן שאינו רק שמסיר הטיט, ורושם הלכלוך עדיין נשאר עליו, והדרך להעבירו על ידי מים, ובזה סרה קושית הגאון ר' עקיבא איגר שנשאר בצריך עיון על רש"י בגליון הש"ס: (שלאחורה סותר את עצמו בענין ניקוי ללא מים)

כיבוס בחומרים סינטטיים

לגבי עור מסקנת הגמרא שמותר לשכשך במים אך אסור לכבס

17. תלמוד בבלי מסכת זבחים דף צד עמוד ב

דרש רבא: מותר לכבס מנעל בשבת. א"ל רב פפא לרבא, והא"ר חייא בר אשי: זימנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב ושכשיכי ליה מסאני במיא, שכשוך אין, אבל כיבוס לא! הדר אוקי רבא אמורא עליה ודרש: דברים שאמרת לפניכם טעות הם בידי, ברם כך אמרו: שכשוך מותר, כיבוס אסור.

נחלקו הראשונים בגדר איסור כיבוס בעור האם יש לחלק בין עור קשה לרך והאם יש בו חיוב מהתורה או מדרבנן.

המאירי מביא סוברים שאין איסור הרטבה אלא בבגדי צמר ויש אומרים שבאופן כללי האיסור נאמר דווקא בבגדים משתנים בקלות.

18. בית הבחירה למאירי מסכת ביצה דף יח עמוד א

... עד שתירצו שזו של נדה בחלוק שלה נאמרה ולא בבגדי צמר ולא נאמר שרייתו זהו כבוסו אלא בשל צמר וזה שתפשה בשמועת הלשלת שבשל עור דוקא נותנין עליו מים וא"כ היה לו לתפשה בשל פשתן שמא דרכן היה שלא לעשות כר אלא בעור או בצמר וכדכתיב כביר העזים

סיכום להלכה – ניקוי בגדים בשבת

הרשבת בגד במים – אסור לשרות בגד במים בשבת שבגד שרייתו זהו כיבוסו (שו"ע שב ט)

נתינת חומר ניקוי – אסור לתת על בגד כל חומר על מנת לנקותו כגון מלח, אבקת טל וכ"ש מסירי כתמים וחומרי ניקוי שתורמים לנקיון הבגד (אול"צ ב כד ב. שש"כ טו כז).

הרשבת בגד נקי – גם בגד נקי אין להטיב בשבת, ובמקום צורך גדול יש להתיר

הרשבת דרך לכלוך – העיקר להקל שכל שההרשבה נעשית דרך לכלוך אין בזה איסור כיבוס (רמ"א שב י. מאמ"ר סא כא) ובכל אופן יש להזהר מסחיתת הבד.

בגד עור – מותר להרטיב במים ואסור לשפשפו דרך כיבוס (שו"ע שב ט) ויש אוסרים גם בשפשוף קל (משנ"ב מא).

מפה מיריעת נילון – מותר להרטיבה ולנגבה בנחת אך לא בחזקה כדין עור (אג"מ יו"ד ב עו, צ"א ה י, ילקו"י שב כב) ויש אומרים שמותר גם לשפשפם כדין כלים (אול"צ ב כד ו). אך יש אוסרים לשפשף אפילו בנחת (שש"כ טו ו).

בגד מאריג סינטטי – אסור להרטיבו כיון שהלכלוך והמים נכנסים בין הסיבים ושייך בו כיבוס מדברנן (אול"צ ב כד ו. מאמ"ר סא יד) ויש אומרים שכיון שהסיב עצמו לא בולע אין איסור בנתינת מים עליו כל שאין בו אלא סיבים סינטטיים (שש"כ טו ז).

שפשוף בגד – אסור לשפשף חלקי הבגד זה על זה בצידו המלוכלך להסיר הלכלוך אפילו כשהוא יבש כיון שנראה כמכבס (שו"ע שב ז)

ניעור בגד רטוב – אין לנער בשבת בגד שחור חדש מהטל שעליו כיון שמקפיד שלא ללבושו ללא ניעור (שו"ע שב א) ובנספג מגשם אסור לנער בכל בגד (משנ"ב שב ג).

ניעור בגד משלג – פתית שלג שלא נמו ומונחים על הבגד מותר לנערם כדין נוצה, ואם החלו להתמוסס בבגד אסור (ביה"ל שב א' מן הטל. חו"ע צד)

הסרת טיט או תבשיל לח מהבגד – לכלוך עב שנדבק בבגד והוא לח מותר להסירו על ידי סכין או ציפורן או מטלית יבשה. ויש אומרים שהיתר זה דווקא אם משאיר רושם מן הלכלוך (שעה"צ שב מא, שש"כ כז). ויש שלא מחלקים בזה (שו"ע הרב שב יח. כה"ח נה. חו"ע ו עמ' צה)

הסרת גוש טיט יבש – בטיט יבש או תבשיל שלא נטחן קודם או נתמעך, נכון להחמיר שאין להסירם גם מחשש טוחן (שו"ע שב ז בשם י"א. שש"כ לא)

הסרת אבק או לכלוך ללא ממשות מבגד – יש מתירים לנער בגד מאבק שעליו כדרכו (שו"ע שב א. ילקו"י שב ט) ולמעשה למנהג הספרדים נכון להקל רק במקום צורך ולעשות בשינוי כגון עם גב היד או עם מטפחת יבשה (אול"צ כד א. מאמ"ר סא נב) ולמנהג האשכנזים יש לאסור בכל בגד שמקפיד על נקיונו גם בדרך זו (משנ"ב שב ו. שש"כ כח) ונראה שכשמשאיר רושם הלכלוך מותר.

לכלוך המונח על הבגד – לכלוך המונח על הבגד ולא ספוג או מודבק בו, אין איסור בהסרתו בשבת (שש"כ לג)

ועקר הדברים שלא נאמר שרייתו זהו כבוסו אלא בשיש שם צואה או לכלוך

ואחרוני הרבנים מחלקים בין בגד לבגד שיש בגדים מתכבסים במהרה ועליהם אמרו שרייתו זהו כבוסו ויש שאין מתכבסים אלא אחר שפשוף גדול ואין לומר בהם כן:

השו"ע התיר שכשוך בעור ואסור רק לשפשף צד אחד על השני כדרך המכבסים

19. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שב סעיף ט

מותר ליתן מים ע"ג מנעל לשכשכו; אבל לכבסו, דהיינו שמשפשף צדו זה על זה, אסור.

המשנ"ב התיר רק נתינת מים ואסור פעולה נוספת כשפשוף קל

20. משנה ברורה סימן שב ס"ק מא

והנה מלשון זה משמע דסתם כיבוס במנעל (כלומר ניקיון שלו על ידי שפשוף קל. ארח"ש יג הע' ד) אפילו איסורא ליכא. ועיין בביאור הלכה שביארנו דמשמע מדעת הרבה פוסקים דאיסורא איכא אפילו בכיבוס בעלמא ואינו מותר רק בשכשוך בלבד (כלומר בנתינת מים)

בשו"ש החילוק בין עור לבגד הסביר הצ"ח שקשור בעומק חזירת הלכלוך והמים ולפיזה יש להתיר השכשוך גם בבגד נילון

21. שו"ת ציץ אליעזר חלק ה סימן י

(ג) וטעמא דמילתא שגבי שאר בגדים אמרינן דשרייתן זהו כיבוסן, ולא אמרינן כן גם גבי בגד עור, נראה להסביר דהוא מפני דבשאר בגדים בשרייה במים בלבד ישנו כבר פעולה של כביסה, והיינו במה שהמים נבלעים בתוך הבגד ובפנימיות מקום הליכלוך, ולכן נקרא כבר זה בלבד בשם כיבוס

אבל משא"כ בבגד עור שבליעה ממשית ונראית בפנימיות הבגד אין בכאן בכלל לא בליכלוך ולא בניקוי, והליכלוך הוא ע"ג הבגד וכן המים המנקים באים רק ע"ג הבגד ולא בפנימיותו, ומשום כך בשרייה ושיכשוך לבד אין כאן כיבוס אלא הוי זה קנינוח הליכלוך בלבד הדבוק ע"ג הבגד, ולא נקרא גבי בגד עור כיבוס כי אם כשמפשף צידו של זה ע"ג צידו של זה, שבכגון דא יש לזה כבר צביון של מלבן וזהו כיבוסו שהוא תולדות מלבן וחייב... לפי"ז שפיר יש להתיר השכשוך גם בבגד נילון, שדומה בזה לבגד עור.

☞ **מפה מיריעת נילון** – מותר להרטיבה ולנגבה בנחת אך לא

בחזקה כדין עור (אג"מ יו"ד ב עו, צ"א ה י, ילקו"י שב כב) ויש אומרים שמותר גם לשפשפם כדין כלים (אול"צ ב כד ו). ויש אוסרים גם בנחת (שש"כ טו ו).

☞ **בגד מאריג סינטטי** – אסור להרטיבו כיון שהלכלוך והמים

נכנסים בין הסיבים ושייך בו כיבוס מדברנן (אול"צ ב כד ו. מאמ"ר סא יד) ויש אומרים שכיון שהסיב עצמו לא בולע אין איסור בנתינת מים עליו (שש"כ טו ז).